

La dansa: la sardana

La sardana, com a magnífic ball rodó d'entre un bon grapat, ha tingut implícit un valor afegit al mateix ball, en convertir-se en un símbol de catalanitat en la Renaixença i de lluita antifranquista en moments de dictadura política. Sobre l'origen de la sardana s'han escrit moltes teories. Sembla, però, comunament acceptat que els seus antecedents més remots cal relacionar-los amb els gestos humans bàsics que es repeteixen en totes les èpoques i pertot arreu. L'ésser humà, modern o primitiu, crida i sospira, riu i plora, segurament des que va ser creat. I quan, a causa d'una exultació interior, sent l'impuls d'esplaiar-se, un dels gestos instintius primaris és, sovint, donar-se les mans i saltar fent la rotllana.

La dansa és la més antiga de les arts. L'ésser primitiu, quan encara el crit no s'havia fet paraula, ja ballava. Potser només saltava, però el seu gest volia expressar un afecte, un sentiment i, per tant, encara que de manera rudimentària, iniciava l'art de la dansa, la qual, compartida per la col·lectivitat, encetava la primera coreografia. El gest final de les mans alçades devia ser com un gest d'ofrena. La dansa en forma de cercle i amb tots els simbolismes i representacions que se li atribueixen va fent via. És la rodona dansa, que cita Anselm Turmeda, el ball redon, del *Llibre Vermell de Montserrat*, el ball redó, d'Isabel de Villena, o la dansa rodant o fent circuits, de Lacavalleria. Però el nom sardana no apareix escrit fins el 1552 en el *Liber consulatus*, que conté la relació dels afers municipals d'Olot en el moment en què els cònsols i els jurats de la Casa de l'Almoina acorden prohibir-la.

No sabem com era exactament aquest ball, ni quant temps feia que s'utilitzava la paraula «sardana», però sí que des de llavors es va anar trobant escrita, fins que es té esment de la sardana curta i, després, de forma normal, a mitjan segle XIX, de la sardana llarga, aquella que musicalment estructura Pep Ventura i coreogràficament organitzava Miquel Pradas. Abans, però, d'esdevenir la sardana que coneixem avui, ens hem de referir a un dels precedents més coneguts, el contrapàs.

El contrapàs és una dansa semilitúrgica d'origen antiquíssim, que originàriament es ballava dins del temple seguint una versió cantada d'un relat popular de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist, a la qual s'afegiria, més tard, un suport musical. Els balladors, habitualment tot homes, s'agafaven les mans i es disposaven en filera per interpretar uns passos de difícil execució sotmesos a un rigorós cerimonial. Es coneixen diferents tipus de contrapàs: el llarg, el curt, el sardà i el persigola. Musicalment escrit en compàs 6 x 8, era d'una arcaica i sorprenent originalitat. La música era executada per un conjunt de quatre músics anomenat «cobla», que interpretaven els instruments següents: el sac de gemecs, dues xirimeies o tarotes, el flabiol i el tamborí. Si actuaven tres músics rebien el nom de «cobla de tres quartans». I encara era possible llogar només «mitja cobla»: sac de gemecs, flabiol i tamborí.

El contrapàs sardà té dues combinacions irregulars de passos: els trencats i els seguits. Els contrapassaires, encapçalats per un cap de colla, feien una volta a la plaça tot ballant i havien d'acabar justament on havien començat. Aconseguir això era treure el contrapàs.

A la plaça, després del contrapàs, es ballaven altres balls que permetessin la incorporació de nous dansaires amb ànim de participar de la dansa i de la festa. Un d'aquests balls recolliria, a partir de moltes de les danses antigues, la disposició dels balladors en rotllana, donant-se les mans, i prendria del contrapàs els passos, la cadència i la concreció de la durada, i, també, el repte de treure-la, ja que calia acabar-la conjuntament amb els músics. Aquest nou ball s'apropriaria amb el temps del mot genèric «sardana». Això s'esdevenia al primer terç del segle XIX.

Així apareix la sardana curta, que va ser una reducció i simplificació del contrapàs. Els passos eren els mateixos, amb la diferència que els trencats passaren a denominar-se curts, els seguits, llargs, i la posició dels balladors canvià a la forma circular.

Els moviments dels peus continuaven essent iguals que en el contrapàs, així com la posició dels braços. En els trencats o curts es mantenien doblats pel colze, aproximadament en angle recte, i amb els colzes a nivell de la cintura, lleugerament separats del cos. En els seguits o llargs, els colzes s'alçaven un xic més, sempre mantenint una lleugera flexió, i portant les mans a l'altura dels muscles. Tant en els curts com en els llargs, l'avantbraç donava al centre de la rotllana. Aquest ball estava constituït per dos temes melòdics: el primer, de 8 compassos (curts), i el segon, de 8 compassos repetits, és a dir, 16 compassos (llargs). En total, doncs, la sardana curta tenia 24 compassos.

Ara bé, a la segona meitat del segle XIX els compositors comencen a escriure lleugerament, sense ajustar-se a les rígides normes de la sardana curta. En la recerca de noves formes i expressions musicals allarguen el tiratge i adopten, majoritàriament, el compàs 2 x 4. Amb aquest canvi també varien els passos de la dansa. Són els curts i llargs actuals.

L'aparició de la sardana llarga planteja la solució dels problemes de repartiment. El primer mètode de comptar i repartir va ser editat, l'any 1850, per Miquel Pardas. Cap a la meitat del segle XIX les transformacions comencen a arribar a la cobla. Es produeix la ruptura de l'estructura habitual de quatre músics, amb els instruments procedents de les antigues cobles de joglars i ministrils, i s'amplia amb la incorporació de nous instruments de canya i vent.

A partir del primer quart del segle XX la sardana s'expandeix per tot Catalunya. El poble, homes i dones, petits i grans, participa massivament en els aplecs i en els festivals sardanistes, i els intel·lectuals i els polítics li donen suport, motiu pel qual es converteix en la dansa nacional de Catalunya.

A la plaça, el poble balla i vibra amb les sardanes de Vicenç Bou, Josep Vicens i Josep Saderra, com a màxims representants de la línia més populista. La cobla, consolidada des de la reforma de Pep Ventura, amb músics d'experiència i solistes de renom, atrau l'interès fins i tot de personalitats estrangeres.

També músics procedents de la música culta com Enric Morera, Juli Garreta i Eduard Toldrà, per exemple, s'interessen per la sardana. Els orfeons la incorporen als seus repertoris i Joan Maragall i Àngel Guimerà, entre altres, escriuen belles composicions literàries. La sardana assoleix, així, una gran difusió i es converteix cada vegada més en la dansa representativa dels catalans.

Tota aquesta expansió i activitat va quedar estroncada l'any 1936. La guerra va tancar la sardana en un obligat parèntesi, del qual aniria sortint, a poc a poc, entre les dècades dels anys 40 i 50.

Actualment, molts compositors, amb una sòlida formació musical, aporten una nova manera de fer que, sense deixar de ser popular, vol assolir cotes més altes. La mainada aprèn la sardana als cursets d'ensenyament. Les colles sardanistes de concurs es troben en un punt alt en quantitat i qualitat. El poble guanya de nou el carrer i els actes sardanistes recobren protagonisme.

L'estructura musical consta de dues parts o temes melòdics, denominats curts i llargs, que s'interpreten de manera encadenada d'acord amb el següent ordre: introit; 2 tirades de curts; 2 tirades de llargs; 2 tirades de curts; 2 tirades de llargs; contrapunt; 1 tirada de llargs; contrapunt; 1 tirada de llargs; acord final.

L'introit, també anomenat preludi o introducció, és una frase musical tocada pel flabiol i el tambori abans de començar la sardana.

La tirada és el nombre de compassos musicals de cadascuna d'aquestes parts. El dansaire tradueix els compassos de la música en passos o punts de la dansa, de manera que a cada compàs de música li correspon un pas de dansa. En els curts, el dansaire marca els passos agrupant-los de dos en dos, i en els llargs, de quatre en quatre.

El contrapunt és una breu interpretació a càrrec del flabiol i el tambori per donar uns moments de repòs als dansaires.

L'acord final és un toc curt i sec que fan tots els instruments de la cobla alhora, després del darrer compàs de l'última tirada de llargs.

La sardana és una dansa col·lectiva. El ballador enllaça les mans amb el dansaire de cada costat. No és indispensable que es formin parelles mixtes. Els balladors es col·loquen amb les mans enllaçades i formen un cercle anomenat anella o rotllana. En els curts, els braços es mantenen avall, separats del cos amb naturalitat. En els llargs, els braços s'aixequen fins a l'alçada de l'espatlla, aproximadament.

Comptar i repartir la sardana és saber el nombre de compassos dels quals consten les tirades de curts i de llargs, i repartir-los correctament de manera que els passos de la dansa coincideixin amb els compassos interpretats per la cobla.